

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ

©2020 ПЕТИК Л. О., ГОРАНЬСЬКА Н. В., САРАНЧУК Н. Д.

УДК 336.27

JEL: H63

Петик Л. О., Горанська Н. В., Саранчук Н. Д. Державний борг України: сучасний стан і проблеми

У сучасних умовах досить проблематично знайти державу, яка не здійснює запозичень для подальшого фінансування потреб державного бюджету. Тому однією з найважливіших проблем економіки кожної країни постає проблема зміни обсягів державного боргу. Поняття державного боргу одразу асоціюється з негативним явищем. Проте досвід багатьох держав показує протилежне – державний борг у допустимих межах ніякої потенційної загрози економіці не несе. Втім, в Україні його показники протягом останніх років невпинно зростають і значно перевищують межі норми. Така тенденція пов'язана з низкою факторів, від яких залежить розмір державного боргу. Мета статті полягає в розкритті теоретичних аспектів державного боргу та гарантованого державою боргу України, а також їх відмінностей. Досліджено структуру боргу та його обсяги протягом 2016–2020 рр. Розглянуто погляди зарубіжних і вітчизняних дослідників на визначення поняття сукупного державного боргу. У результаті дослідження відображено сучасний стан державного боргу України та проведено аналіз динаміки державного боргу та гарантованого державою боргу в розрізі їх складових протягом останніх чотирьох років. Розглянуто залежність державного та гарантованого державою боргу від розміру валового внутрішнього продукту. Проаналізовано частку внутрішнього та зовнішнього боргу в складі державного боргу та гарантованого державою боргу. На основі проведеного аналізу визначено чинники, які впливають на зміну обсягів боргу, основні фактори та причини, які призвели до зростання державного та гарантованого державою боргу в Україні, а також виявлено основні тенденції та специфічні особливості його формування. У підсумку запропоновано заходи, які дозволять подолати зазначені проблеми.

Ключові слова: державний борг, боргові зобов'язання, гарантований державою борг, внутрішній державний борг, зовнішній державний борг.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-332-337>

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Петик Любов Орестівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79001, Україна)

E-mail: lyubov.petyk@lnu.edu.ua

Горанська Наталія Вікторівна – бакалавр, факультет управління фінансами та бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79001, Україна)

E-mail: goranska.natalia@gmail.com

Саранчук Надія Дмитрівна – бакалавр, факультет управління фінансами та бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79001, Україна)

E-mail: nadiasaranchuk@gmail.com

UDC 336.27

JEL: H63

Petyk L. O., Horanska N. V., Saranchuk N. D. Ukraine's Public Debt: Current Status and Problems

In today's conditions, it is quite problematic to pick out a State that does not use borrowings in order to further finance the needs of the State budget. Therefore, one of the most important problems of the economy of each country is the problem of changing the volume of public debt. The concept of public debt is immediately associated with a negative phenomenon. However, the experience of many countries shows the opposite – public debt is within the permissible limits of no potential threat to the economy. However, in Ukraine, its indicators in recent years have been steadily increasing and far exceeding the limits of the norm. This tendency is due to a number of factors on which the amount of public debt depends. The article is aimed at disclosing the theoretical aspects of the public debt and the State-guaranteed debt of Ukraine, as well as their differences. The structure of the debt and its volumes during 2016–2020 are researched. The views of foreign and domestic researchers on determining the concept of the aggregate public debt are considered. As result of the study, the current status of Ukraine's public debt is reflected and the dynamics of both the public debt and the State-guaranteed debt in terms of their components have been analyzed for the past four years. The dependence of both the public debt and the State-guaranteed debt on the size of gross domestic product is considered. The share of the internal and the external debt in the composition of the public debt and the State-guaranteed debt respectively is analyzed. On the basis of the carried out analysis, the factors that affect the change in debt volumes, the main factors and causes that led to the growth of both the public and the State-guaranteed debt in Ukraine are defined, as well as the main trends and specific features of its formation. As a result, measures are proposed to overcome these problems.

Keywords: public debt, debt obligations, the State-guaranteed debt, domestic public debt, external public debt.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Petyk Lyubov O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financial Management, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79001, Ukraine)

E-mail: lyubov.petyk@lnu.edu.ua

Horanska Natalia V. – Bachelor, Faculty of Finance Management and Business, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79001, Ukraine)

E-mail: goranska.natalia@gmail.com

Saranchuk Nadiia D. – Bachelor, Faculty of Finance Management and Business, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79001, Ukraine)

E-mail: nadiasaranchuk@gmail.com

Державний борг виступає важливою складовою державних фінансів. Ураховуючи всі аспекти його виникнення та впливу на економіку держави загалом, державний борг є доволі складним явищем. Суперечливість державного боргу пояснюється саме причинами виникнення державного боргу, адже він виникає в результаті державних запозичень та має у своєму складі випущені та непогашені боргові зобов'язання держави.

Сутності державного боргу присвячено праці багатьох зарубіжних науковців і дослідників, таких, наприклад, як А. Сміт, С. Брю, К. Макконелл. Вагомим є також внесок вітчизняних учених у вивчення явища державного боргу. Серед них Т. П. Вахненко, І. С. Мірошниченко, Ю. М. Руденко, О. Р. Романенко та ін.

Питання щодо природи державного боргу та проблем, що виникають у процесі реалізації боргової політики держави, прогнозування розміру державного боргу та джерел погашення досі достеменно не розкриті. Також гострою є проблема ефективного управління державним боргом і його оптимізації. Тому необхідно більше детально дослідити стан державного боргу України.

Метою дослідження є визначення сутності державного боргу України, характеристика структури та основних тенденцій державного боргу України протягом 2016–2020 років, а також визначення перспективних напрямів оптимізації його структури.

Бюджет держави є одним із найбільш впливових інструментів, що регулюють економічно-соціальний стан країни. Своєю чергою, наповненість бюджету коштами залежить від рівня розвитку виробничої сфери. Звідси можемо зробити висновок, що розвинутий виробничий потенціал прямо пропорційний надходженням до бюджету. Але для більшості держав з перехідною економікою характерний стан, коли видатки бюджету перевищують надходження. Таке явище породжує дефіцит бюджету. Для того, щоб покрити бюджетний дефіцит, уповноваженими органами реалізується політика боргового фінансування, що передбачає здійснення державою запозичень із внутрішніх і зовнішніх джерел. За допомогою боргового фінансування можна скоротити бюджетний дефіцит, однак обсяг державного боргу буде зростати, і навпаки. Тобто, можемо зазначити, що державний борг є наслідком бюджетного дефіциту.

Американські вчені Стенлі Брю та Кемпбелл Р. Макконнелл визначають державний борг як суспільний актив, що складається з фінансових активів усіх суб'єктів ринку [1].

Українська дослідниця Т. П. Вахненко розглядає це поняття як заборгованість держави в процесі формування та використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав [2].

І. С. Мірошниченко надає таке визначення: «державний борг – сума боргових зобов'язань держави перед іноземними кредиторами (державними та (чи) приватними), включаючи зобов'язання за державними гарантіями, з урахуванням відсотків за користування позичками, що підлягають сплаті у встановлені строки, згідно з принципами кредитування» [3].

Ю. М. Руденко зазначає, що сума заборгованості з випущених і непогашених державних позик центрального чи місцевого уряду й автономних урядових установ складає державний борг [4].

О. Р. Романенко зі співавторами вважають, що «державний борг – це сума заборгованості за всіма борговими зобов'язаннями держави, відсотки за нею і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки» [5].

Відповідно до Бюджетного кодексу України державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [6].

Державний борг поділяють на зовнішній та внутрішній, а також виділяють гарантований державою борг (рис. 1). Зовнішній державний борг – це заборгованість держави перед іншими країнами, міжнародними економічними організаціями та іншими особами [7].

Державний зовнішній борг включає:

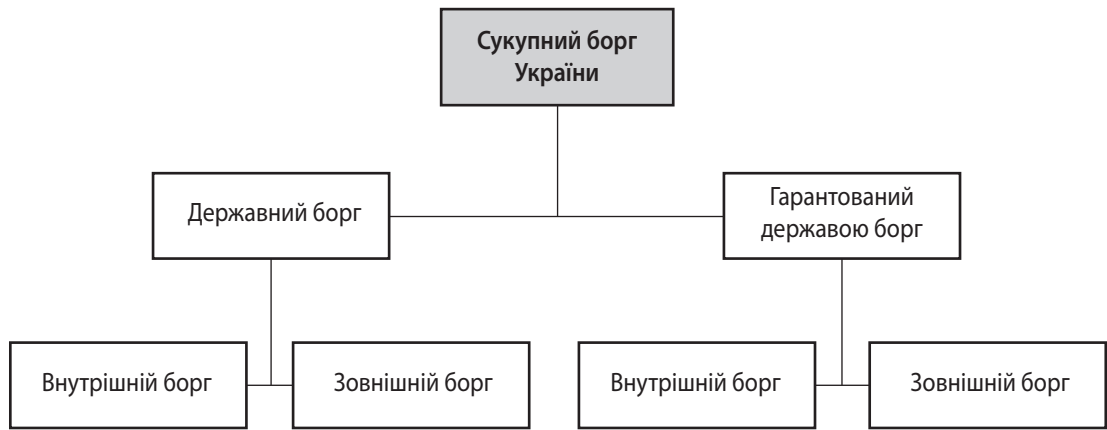
- ✦ позики на підтримку національної валюти;
- ✦ позики на фінансування державного бюджету, а також на погашення зовнішнього державного боргу;
- ✦ позики, якими фінансуються інвестиційні та інституціональні проекти;
- ✦ гарантії іноземним контрагентам щодо виконання зобов'язань у зв'язку ризиками, які є некомерційними;
- ✦ державні гарантії для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом, що видаються Кабінетом Міністрів України.

Джерелами погашення зовнішнього боргу виступають золотовалютні резерви України.

До внутрішнього державного боргу належить заборгованість держави власникам державних цінних паперів та іншим кредиторам [7]. Він включає всі боргові зобов'язання держави, разом із адміністративною та управлінською заборгованістю (зобов'язання з виплати зарплати в державних установах та інших виплат державним службовцям), борги, які виникають у зв'язку із залученням коштів з метою фінансування бюджетного дефіциту, та зобов'язання виплат державних пенсій.

Джерелами погашення внутрішнього боргу є:

- ✦ бюджетні кошти;
- ✦ кошти, отримані від приватизації державного майна;
- ✦ нові запозичення.

Рис. 1. Структура сукупного боргу України

Джерело: складено на основі [7].

Відповідно до Бюджетного кодексу України гарантований державою борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих і непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями. До вступу в силу державних гарантій (настання гарантійного випадку) операції щодо зазначеної заборгованості не відображаються в державному бюджеті [6].

Структуру та обсяги загального державного боргу та гарантованого державою боргу можна відстежити в *табл. 1*.

За даними табл. 1 можемо зробити висновок, що в загальній сумі державного та гарантованого державою боргу вагому частку займає державний борг, обсяг якого в середньому становить 86%. Протягом 2016–2018 рр. спостерігається зростання загальної суми державного та гарантованого державою боргу України на 11% у 2018 р. порівняно з 2016 р. На це впливали різні чинники, зокрема дефіцит держав-

ного бюджету та платіжного балансу країни, несприятливий інвестиційний клімат, значна прив'язаність до імпорту енергозалежних галузей, неефективне та нерациональне залучення та використання кредитів і недостатній контроль на даними процесами, дисгармонійна фіскальна політика держави тощо.

У 2019 р. ситуація змінилася. На відміну від попередніх років, спостерігалось зниження загальної суми державного боргу та гарантованого державою боргу України на 170,15 млрд грн, або на 7,8%. Це можна пояснити остаточним погашенням спеціальних облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) 2014 р., випущеними Міністерством фінансів України на відшкодування ПДВ. Раніше така заборгованість погашалась із простроченням термінів сплати й оплачувалась спеціально випущеними ПДВ-облігаціями, а не готівкою.

Розглянемо динаміку державного боргу України протягом 2016–2020 років (*рис. 2*).

Згідно з рис. 2 найнижча сума державного боргу спостерігалась у 2016 р., де частка внутрішнього

Таблиця 1

Структура й обсяги державного та гарантованого державою боргу України протягом 2016–2019 рр., млрд грн

Показник	Дата			
	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	1929,76	2141,67	2168,45	1998,30
Державний борг	1650,83	1833,71	1860,29	1761,37
внутрішній борг	670,65	753,40	761,09	829,50
зовнішній борг	980,19	1080,31	1099,20	931,87
Гарантований державою борг	278,93	307,96	308,16	236,93
внутрішній борг	19,08	13,28	10,35	9,35
зовнішній борг	259,84	294,69	297,81	227,57
Валовий внутрішній продукт	2383,18	2982,92	3558,71	3974,56

Джерело: складено на основі [7].

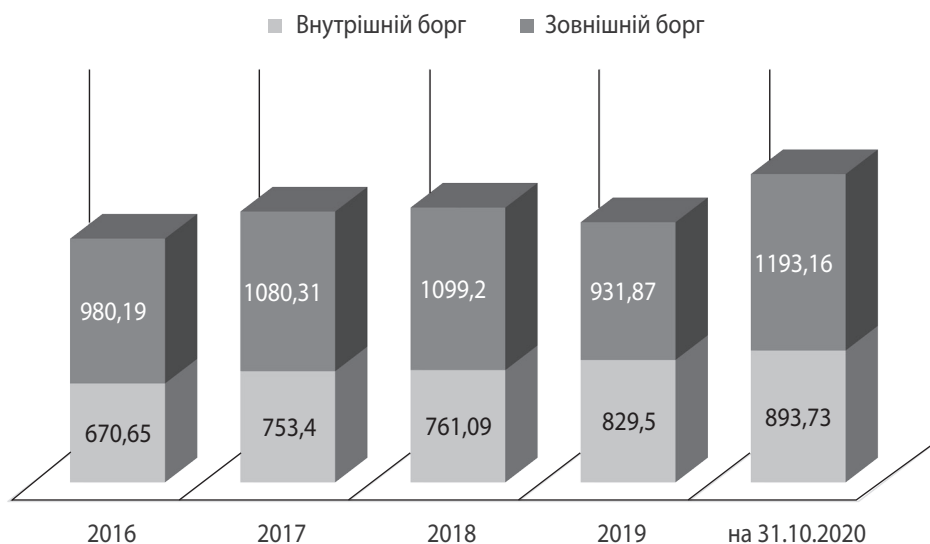

Рис. 2. Динаміка державного боргу України протягом 2016–2020 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі [7].

боргу була також найнижчою за аналізований період і становила 40,6%, у той час як сума зовнішнього боргу дорівнювала 59,4%. У 2017 та 2018 рр. частка внутрішнього та зовнішнього боргу була однаковою та становила 41% і 59% відповідно. У 2019 р., порівняно з попереднім роком, загальна сума боргу зменшилася, та, відповідно, зменшилася частка внутрішнього боргу (47%) і зовнішнього боргу (53%).

Державний борг за січень – жовтень 2020 р. склав 2086,89 млрд грн, збільшившись на 21,4 млрд грн, в основному за рахунок збільшення боргу за облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП). Протягом жовтня Міністерством фінансів України було проведено 4 аукціони з розміщення ОВДП, у результаті яких було залучено 13,955 млрд грн на фінансування державного бюджету.

Як видно з рис. 3, щорічний обсяг гарантованого державного боргу змінювався, і лівову частку в ньому складає сума зовнішнього боргу. У 2016 р. ця частка дорівнювала 93%, а внутрішнього боргу – 7%, а у 2017 р. – 95,7% і 4,3% відповідно. Найбільша сума гарантованого державою боргу спостерігалася у 2018 р., з якої 97% – зовнішній борг і, відповідно, 3% – внутрішній. У 2019 р. сума гарантованого державою боргу була найнижчою і становила 236,92 млрд грн, з яких 96% склав зовнішній борг, а 4% – внутрішній. Зростання гарантованого державою боргу відбувалося в основному за рахунок збільшення заборгованості.

Державний борг знаходиться в залежності від валового внутрішнього продукту (ВВП). Згідно з Бюджетним кодексом України боргова сума не повинна перевищувати 60% фактичного обсягу ВВП [6].

Спостерігаючи з рис. 4 зміну залежності сукупного державного боргу до ВВП України, можемо зробити висновок, що рівень зазначеного відношен-

ня протягом 2016–2018 рр. перевищує нормативний, зазначений у Бюджетному кодексі. Але у 2019 р. відношення сукупного державного боргу до ВВП складало 50,3%, що відповідає законодавчим положенням. З табл. 1 можемо помітити, що зміна даного показника не пов'язана зі скороченням державного боргу, а є наслідком збільшення обсягів ВВП.

У 2020 р. ситуація ускладнилася. На тлі поширення пандемії COVID-19 зниження ставок за державним боргом є неможливим, оскільки відбулося падіння попиту на ОВДП як на ризиковий актив з точки зору інвесторів.

Основними причинами, які призвели до зростання державного та гарантованого державою боргу в Україні, є:

- 1) необхідність нарощування валютних резервів, які значно вичерпалися валютною інтервенцією Національного банку України;
- 2) залежність України від імпорту енергоносіїв;
- 3) технічна відсталість значної частини сфер національної економіки;
- 4) політична криза, анексія Автономної Республіки Крим і тривалий військовий конфлікт на сході країни;
- 5) використання державних запозичень для покриття дефіциту державного бюджету, зумовленого збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу, сформованого в попередні роки;
- 6) необхідність потужної державної підтримки державних підприємств і банків [8].

Отже, враховуючи окреслені проблеми, які виникають при існуванні державного боргу, доцільним буде застосування таких заходів для усунення зазначених недоліків:

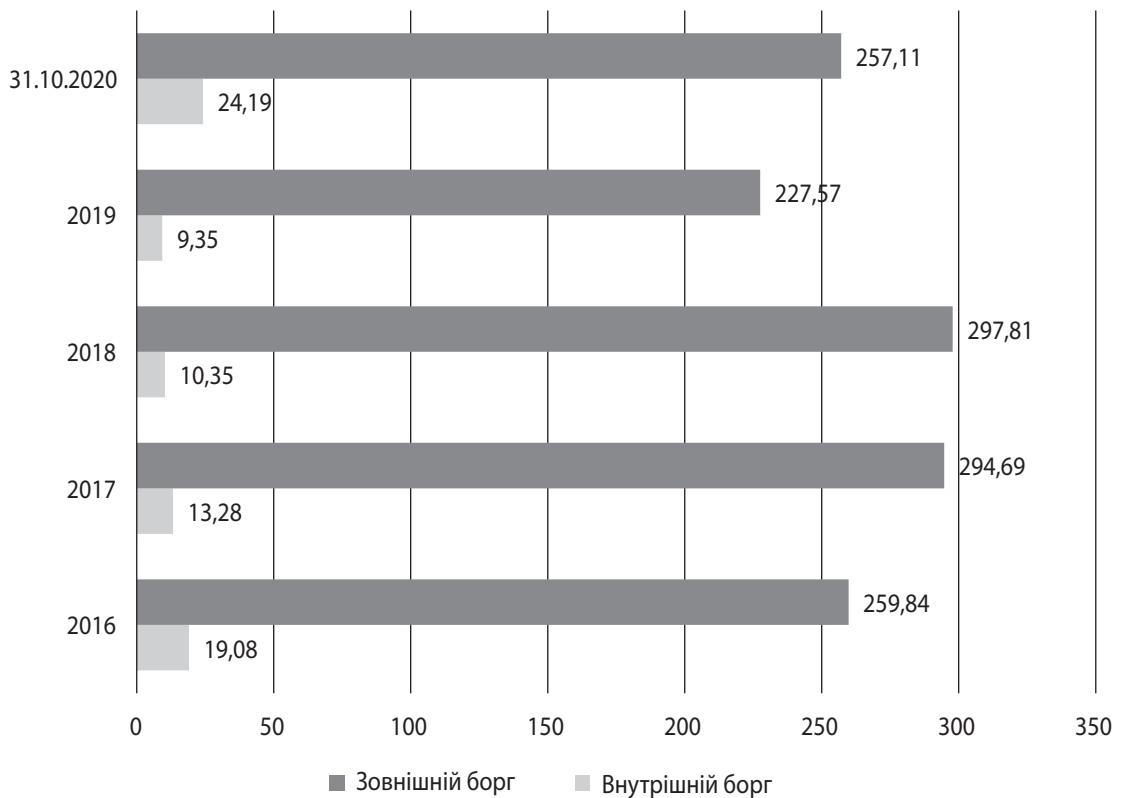

Рис. 3. Динаміка гарантованого державою боргу України протягом 2016–2020 років, млрд грн

Джерело: складено на основі [7].

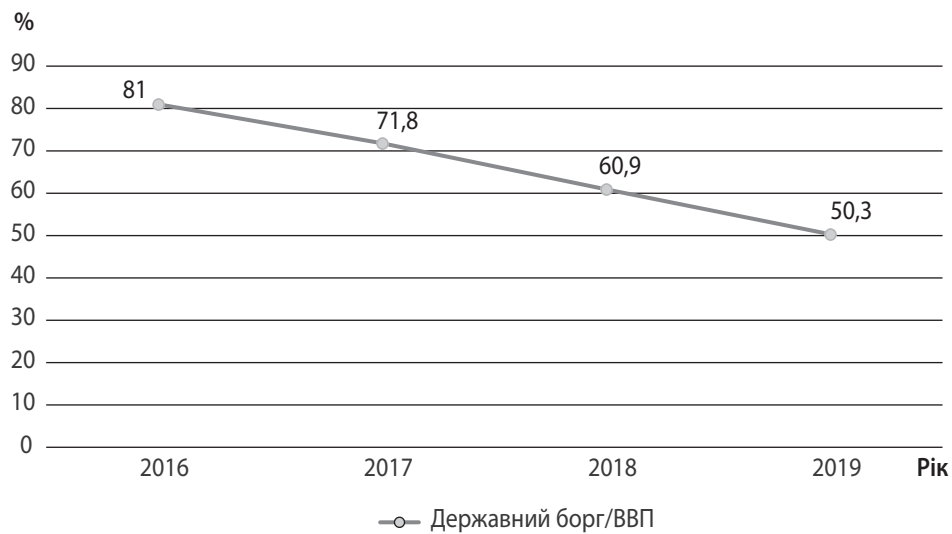

Рис. 4. Відношення сукупного державного боргу до ВВП України протягом 2016–2019 років, %

Джерело: складено на основі [7].

- 1) збільшити частку державного боргу в національній валюті;
- 2) продовжити середній строк для погашення та забезпечити рівномірний графік погашення державного боргу;
- 3) залучати довгострокове пільгове фінансування;
- 4) розвивати взаємовідносини з інвесторами.

Значний вплив на управління державним боргом здійснюється саме на законодавчому підґрунті,

тому першочерговим є реформування та вдосконалення нормативно-правової бази, де будуть представлені надійні та перспективні джерела та механізми залучення коштів для обслуговування і погашення бюджетного боргу. Також необхідно заборонити використання залучених коштів із зовнішніх джерел на поточні бюджетні витрати та накласти заборону на короткострокові кредити. Хоч такі інструменти і дають миттєвий прибуток для підприємств, проте їх

використання призводить до розбалансування економіки.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження вказують на негативні тенденції в динаміці державного боргу. Такий стан спричинений кризовим становищем, стрімким зростанням обсягів державного боргу, значною часткою зовнішньої заборгованості у структурі державного боргу, великими обсягами гарантованого державою боргу, що несе додаткові витрати через неплатоспроможність позичальників. Для забезпечення зменшення обсягів державного боргу держава, як головний фактор впливу, повинна вдосконалювати законодавчу базу, використовувати внутрішній ринок для державних запозичень у період нестабільності національної валюти. Необхідно впроваджувати виважену фінансову політику при плануванні та здійсненні надходжень і видатків з бюджету, а також скоротити залучення зовнішнього боргу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Макконелл Р., Брю С. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. Ч. 1. Макроекономіка / пер з англ. Львів : Просвіта, 1997. 672 с.
2. Вахненко Т. П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 14–28.
3. Мірошніченко І. С. Зовнішня заборгованість України як чинник впливу на економічну безпеку держави в умовах глобалізації. *Облік і фінанси*. 2014. № 3. С. 102–109.
4. Руденко Ю. М. Вплив державного боргу на економічний розвиток України. *Формування ринкової економіки*. 2007. № 8. С. 162–171.
5. Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С., Славова А. А. *Фінанси : навч.-метод. посіб.* Київ : КНЕУ, 2003. 387 с.
6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page#Text>

7. Державний борг та гарантований державою борг / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>
8. Сокирко О. С., Бур І. С., Кобзар І. А. Аналіз сучасного стану державного боргу України. *Східна Європа: Економіка, Бізнес та Управління*. 2017. Вип. 6. С. 308–312. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Sokirko-O.S.-Bur-I.S.-Kobzar-I.A..pdf>

REFERENCES

- “Derzhavnyi borh ta harantovanyi derzhavoiu borh” [Public Debt and State-guaranteed Debt]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page#Text>
- Makkonell, R., and Briu, S. *Analitychna ekonomii: pryntsyipy, problemy i polityka. Ch. 1. Makroekonomika* [Analytical Economics: Principles, Problems and Policies. Part 1. Macroeconomics]. Lviv: Prosvita, 1997.
- Miroshnychenko, I. S. “Zovnishnia zaborhovanist Ukrainy yak chynnyk vplyvu na ekonomichnu bezpeku derzhavy v umovakh hlobalizatsii” [Foreign Debt of Ukraine as a Factor Affecting Economic Security in the Age of Globalization]. *Oblik i finansy*, no. 3 (2014): 102-109.
- Romanenko, O. R. et al. *Finansy* [Finances]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Rudenko, Yu. M. “Vplyv derzhavnoho borhu na ekonomichni rozvytok Ukrainy” [The Impact of Public Debt on the Economic Development of Ukraine]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky*, no. 8 (2007): 162-171.
- Sokyrko, O. S., Bur, I. S., and Kobzar, I. A. “Analiz suchasnoho stanu derzhavnoho borhu Ukrainy” [The Analysis of the Modern State Debt of UKRAINE]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, Biznes ta Upravlinnia*, is. 6 (2017): 308-312. <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Sokirko-O.S.-Bur-I.S.-Kobzar-I.A..pdf>
- Vakhnenko, T. P. “Osoblyvosti formuvannia derzhavnoho borhu ta upravlinnia yoho skladovymy v period finansovoi kryzy” [Features of Public Debt Formation and Management of Its Components during the Financial Crisis]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2009): 14-28.